

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Стефан Чохаджиев – ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”,

на дисертацията на Веселин Даниелов Данов

на тема

КЕРАМИЧНИТЕ СЪДОВЕ И МАЛКА ПЛАСТИКА ОТ СЕЛИЩЕТО ОТ РАННИЯ ЕНЕОЛИТ ПРИ ГРАДЕШНИЦА

За повече от 50 години от теренното проучване на Градешница, халколитното селище се наложи като едно от най-популярните и познати в Балканската праистория селища-епоними на праисторически култури. Проучвателят му – Богдан Николов, е публикувал значителна част от теренната информация и откритите артефакти. Предвид дистанцията на времето, всяко ново изследване на материалите от Градешница е наложително и би било полезно за Балканската праистория. В този смисъл, ако ни предлага ново историческо знание или прецизиране на известното досега, предложената за защита теза е актуална и дисертабилна.

По отношение на заглавието, продължавам да смятам, че и думата „малка“ трябва да бъде членувана, като „Керамичните“.

Предложеният за защита труд се състои от увод, девет глави, заключение, списък с цитираната литература с общ обем от 232 страници. Приложението съдържа 5 карти, 47 фигури, 98 табла и каталог.

Увод: описани са причините за избора на темата, като е поставен акцент върху голямото количество непубликувани съдове, необходимостта от точното им документиране – графично и описателно. Целта на изследването се фокусира върху допълване на характеристиките на културата и прецизира синхронизацията на Градешница с други раннохалколитни селища, както и да се отбележат особеностите на района. Задачите са съобразени с поставените цели. Смущаваща е последната задача, и по-точно – нейната втора част, която няма нищо общо с поставените цели.

В нея се заявява, че ще бъде направен сравнителен анализ с керамиката и предметите от малката пластика на култура Криводол – напълно излишен труд, при положение че относителната хронология между културите Градешница и Криводол е отдавна аргументирано доказана и не подлежи на дискусия. Тук бил задал и въпроса – по какви причини не се направи сравнителен анализ и с предходната култура, за да се установи наличието или отсъствието на приемственост? Множеството страници, отделени на тази тема, придават на дисертацията „научнообразен вид“ и стоят като „прикачени“ към основния текст.

Не мога да приема доводите, поради които от изследването се изключват керамичните тежестите за стан, защото били „по-интересни за изследване от гледна точка на производството на текстил“. Тежестите имат своята хронологическа натовареност, дори по-голяма, в сравнение например с моделите на мебели,

зооморфната пластика и др. Не се споменава въобще наличие или отсъствие на тежести в Градешница, което би било от изключителна важност.

В края на увода, разглеждайки краткото описание на всяка глава от дисертацията, неприятно впечатление прави хаотичното смесване на данни от самото селище Градешница с данни от ареала на култура Градешница и от ареала на комплекса Градешница-Слатино-Дикилиташ, което е неприемливо.

Глава I. Култура Градешница-Слатино-Дикилиташ – обща характеристика.

Главата се състои от няколко части:

- Първата съдържа историографски данни – преглед на проучванията в България. И тук е налице хаос в поднесената, иначе вярна, информация. По мое мнение, би трябвало да се започне в следната последователност, продиктувана от натрупването на нови знания във времето: първо с историята на проучване на самото селище Градешница; обосноваването на новата за Югоизточна Европа раннохалколитна култура Градешница; очертаване промените на нейните граници във времето – първо - Северозападна България и накрая – като част от раннохалколитния комплекс Градешница-Слатино-Дикилиташ.
- Следва част за териториалния обхват на културата, като са засегнати проблемите с контактните зони.

Съвсем нелогично липсва част за хронологическия обхват на комплекса ГСД.

- Характеристиката на културата продължава с данни за топографията на селищата
- Част от главата е отделена и за жилищата.
- Следващата част е посветена на отбранителните съоръжения. Изброени са няколко селища с установено отбранително съоръжение. Не се посочва откъде е взета информацията за селището Струмско. Съвсем изненадващо и без коментар се съобщава за такова съоръжение и в Градешница, като се спестява вече публикувана информация. Това кратко споменаване остава единственото за цялата дисертация, въпреки че следващата глава е посветена на историята на проучване на селището Градешница.

Оказва се, че характеристиката на културата приключва дотук. Липсват най-обща данни за сечивата, някои от които в голяма степен биха спомогнали за определяне относителната хронология на Градешница; би трябвало да се даде и най-обща характеристика на керамиката с нейните хронологически и териториални различия в рамките на комплекса ГСД. Вероятно се е разчитало, че тази част от характеристиката на културата ще се разглежда подробно в следващото изложение, но би трябвало да се направи съответната уговорка.

Глава II. Селището при Градешница – преглед на проучванията.

В главата са представени данни за т.нар. Локализация, История на проучванията, Керамичните съдове, Антропоморфната и зооморфна пластика и Жертвениците. С едно изречение са споменати изследванията върху сечивата от камък и кремък.

Следва пространен коментар на стратиграфията на селището Градешница и недостатъците в публикациите и най-вече – за несъответствията между наличните материали и данните от инвентарните книги в РИМ-Враца.

Логично възниква и въпросът – има ли основание да се допуска (с.23) наличието на двуетажни сгради в Градешница, или се коментира по принципи!?

Важна част от изследването е коментарът за липсите, несъответствията, подмените и т.н, свързани с материалите от Градешница. В заключение, дисертантът, основавайки се на посочените несъответствия, решава да не разглежда керамичните съдове и малката пластика по хоризонти - според стратиграфията на Б. Николов, а като общ комплекс от три последователни жилищни нива. Такъв подход е изключително неприемлив. Още при констатирането на тези разминавания, би трябвало темата да бъде сменена, защото изследването губи смисъла си и ни връща в началото на ХХ век. Възможно е, да бъде направен опит за изследване отделно за материалите с редовна документация, а не всички да се обявяват за компрометирани.

Глава III. Керамичните съдове от Градешница.

В главата е направена подробна характеристика на керамичните съдове, но частта описваща методиката на изследването следва технологичните данни за изработка на керамични съдове. За съжаление, предложената класификация не ни води към прецизиране вътрешната периодизация на Градешница, поради избора на дисертанта да обедини цялата керамика в един ансамбъл. И отново бих поставил въпроса – защо не е направен диахронен анализ с керамиката, предшестваща хронологически Градешница. Непрекъснатото сравнение с материалите от Слатино, Дикилиташ II и Ситагри III само повтаря отдавна направени аналогии и не води до ново знание. За истински принос на дисертанта в тази глава е наблюдението му за украсата върху „гърба“ на някои съдове, която до този момент не е била известна поради начина на публикуване от Богдан Николов.

Тук отново ще обърна внимание на друга слабост в методиката на изследването – работи се предимно с реставрирани цели съдове, а не с целия фрагментиран материал, което със сигурност подвежда проучвателя. Реставрацията се обуславя от много субективни и обективни фактори – степен на запазеност на терена, възможности на реставратора, интересите на разкопвача, експозиционни интереси на музея и т.н.

И още една слабост в това изследване – при сравнение с материалите от Слатино е подходено отново формално – различният брой на съдове и дъна със знаци от Слатино между долните и горните хоризонти се дължи на различната площ на селищата. Естествено е, когато площта на селището е по-малка – и откритите материали да са в по-малко количество. Но тази обективна закономерност не се отчита от колегата Данов.

Направените наблюдения отново повтарят в голяма степен известното и написаното до този момент. Често изводите които се правят, обезмислят вложения от дисертанта труд –например: „Като цяло похлупаците от Градешница имат повече паралели в ранноенеолитните хоризонти на Слатино и много по-малко в тези на култура Криводол-Сълкуца“(с.122)...Подобно е и заключението „ С голяма доза сигурност можем да приемем, че в Градешница, в един или повече хоризонти е представен етап, хронологически следващ Слатино 6“. Освен отдавна установената принадлежност на Градешница изключително към трета фаза на ранния халколит, множеството каменни

сечива с дупка за поставяне на дръжка и плоски костени фигурки, логично ни насочват и към по-късен етап в Градешница – също отдавна известно.

Глава IV. Антропоморфната пластика от Градешница.

Подробно е разгледана респектиращата в количествено и качествено отношение колекция от антропоморфни фигурки (440 броя). Неприятно впечатление прави честата употреба на термина „идол“, безкритично и съвсем свободно заместващ термини като „фигурка“ или „пластика“, които не са с толкова ангажиращо съдържание.

След кратката историографска част подробно е описана технологията на изграждане на антропоморфните фигурки от Градешница. Авторът е допълнил предложените от Богдан Николов и Иван Вайсов технологии.

Тук трябва да отбележа, че въпреки отричането стратиграфията в Градешница, при коментара на един тип фигурки, Данов приема отбелязаното от Б. Николов ниво А (с. 128).

За разлика от подхода към керамичните съдове, Данов работи с целия наличен материал от антропоморфна пластика. Наблюденията му са изключително подробни, а документирането на фигурките – напълно задоволително.

За разлика от перфектното документиране и описание на антропоморфните фигурки от Градешница, сравнителният анализ с материали от други халколитни селища отново не ни дава нови знания – отчетени са сходствата и регионалните различия, въпреки безспорните количествени разлики на аналозите, без да се държи сметка за тяхната относителна хронология. Коментарът за фигурките от Криводол, отново повтаря констатации, известни още от В. Миков.

Глава V. Зооморфна пластика от Градешница.

Данов е обработил 17 зооморфни фигурки, за разлика от съобщението на Б. Николов за открити повече от 50 фигурки. Интересна е констатацията, че част от публикуваните фигурки липсват във фондана РИМ Враца. Както и при антропоморфните фигурки, във връзка с археологическия им контекст, Данов ползва данните от инвентарната книга – „жилище 6, ниво В и жилище 6, ниво С“. За съжаление, отново коментарът (в случая - със зооморфните фигурки) на материалите от други селища от култура Градешница, доминира над коментара за находките от самото селище.

Глава VI. Жертвеници.

В главата, тези артефакти се разглеждат като „...съдове със специфично значение.“ Приемливо, Данов е обосновал своето разбиране за тази група находки. Подробно е описана технологията им на изработка. Представена е и подробна класификация, въпреки, че става въпрос за типология която се състои от четири типа с подтипове и варианти. И при тази група, отново е отбелязана липса във фонда на музея. Сравнителният анализ се изчерпва с наличие или отсъствие на сходства, от което не произхожда нищо полезно.

Глава VII. Модели на сгради.

Обект на изследване в тази глава са няколко фрагмента и един реставриран модел на сграда. В т.нар. класификация са обособени два типа – отворени модели и модели с покрив.

Глава VIII. Модели на мебели.

От Градешница са известни пет предмета, представляващи част от интериора на жилищата. И тук са констатирани липси на публикувани находки. Разностилието, дава основание на дисертанта да подложи на съмнение предположението на Б. Николов за наличие на „култова сцена“ и в Градешница.

Глава IX. Предмети с неясно предназначение.

В главата са изследвани разнообразни предмети, които не се включват в разгледаните досега групи артефакти. Интересно наблюдение на Данов е, че аналогии на т.нар. „свирки“ са известни изцяло от територията на КГК VI, но не и от Западна България. Друго важно наблюдение е, наличието на т.нар. „предмети с ямички“ в Градешница, т.е. – тази задъчна група артефакти вече не е характерна само за басейна на Струма.

Заклучение.

Съдържа общ преглед на наблюденията от всички глави на дисертацията.

Основният принос на Веселин Данов е създаването на нова графична документация на находките и подробен каталог с описанието им. Лайтмотивът в дисертацията е наличието на несъответствия между публикациите на Б. Николов и данните от инвентарните книги, което „прави невъзможно разглеждането им по комплекси от трите, установени от откривателя жилищни хоризонта“. Тук бих задал въпроса: защо трябва да се приеме, че данните от инвентарните книги са верни, а данните в публикациите – не, и като допълнение – кой и кога е инвентарил находките от Градешница – Богдан Николов или някой друг? И когато са установени тези несъответствия, по време на докторантурата, според мен, темата е трябвало да бъде променена или сменена. Въпреки декларацията, че благодарение на приложената методика – сравнителен типологически анализ с комплекси от други раннохалколитни селища и селища от комплекса Криводол-Сълкуца, са постигнати много добри резултати – нямаме нови исторически знания или нова интерпретация на стари тези. По-голямата част от текста отразява предимно повтаряне на стари, отдавна направени констатации. Новото което научих от тази дисертация се състои в две неща: наличието на множество липси във фонда на РИМ – Враца и наличието на „предмети с ямички“ в Градешница, което е крайно недостатъчно според изискванията за такъв научен труд. Безспорен е приносът на дисертанта относно документирането на керамичния материал от Градешница. За съжаление, приложената методика обезмисля огромното количество качествен труд на дисертанта, а описаните приноси са задължителното ниво от което е трябвало да се надгражда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предвид само посочените недостатъци в дисертацията на Веселин Даниелов Данов на тема КЕРАМИЧНИТЕ СЪДОВЕ И МАЛКА ПЛАСТИКА ОТ СЕЛИЩЕТО ОТ РАННИЯ ЕНЕОЛИТ ПРИ ГРАДЕШНИЦА за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, давам своята отрицателна оценка.

25.01.2017 г.
В. Търново

Рецензент:
(доц. д-р Ст. Чохаджиев)